

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
BÖLÜMÜ**

mm

**Prof. Dr. Mine MENGİ Adına
TÜRKOLOJİ SEMPOZYUMU (20-22 Ekim 2011)
BİLDİRİLERİ**

ADANA-2012

TÜRK KÜLTÜR VE EDEBİYATINDA PEND (ÖĞÜT) GELENEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ULUCAN
Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi
İlköğretim Bölümü
ulucanmho23@gmail.com
ulucanmho@firat.edu.tr

ÖZET: Öğüt, nasihat, tembih, uyarı/ikaz, beklenti, dua, tutulacak yol vb anlamlarıyla pend; Türk kültür tarihinde bilinenden bugüne dek var olagelmıştır. Sözlü ve yazılı geleneğimizde pend, geniş anlamıyla her zaman varlığını sürdürmüştür. Türk milletinin kültürel ve edebî her eserinde neredeyse bütün anlamlarıyla pend (öğüt) var olmuştur. Sözlü ve yazılı hangi edebî türde olursa olsun fert ve toplum için pend özelliği mutlaka vardır. Devlet/bilim/siyaset adam(lar)ı, sanatçı, düşünür, şeyh, pir vd sıfatları taşıyanların her biri, hedef kitleleri için yazdıkları pend-namelerde; dinî, ilmî, edebî, siyaşî, ahlakî vb alan ve disiplinlerde öğütler vermişlerdir. Bu öğütlerin, taraftarları geliştirmek/yetiştirmekle birlikte yenilerini de kazan(dır)mak maksadıyla yazıldıkları bilinmektedir. Bu yüzden bizim edebiyatımızda da pend-name geleneği oluşmuştur.

Anahtar sözcükler: Türk Kültürü ve Edebiyatı, Pend (öğüt), nasihat.

ABSTRACT

Pend, which means advice suggestion, worming, prayer has so far existed in the history of Turkish culture. Pend has always been used in our and written tradition with its extensive meanings. Thus, pend has always been there in every kind of cultural and literary work of Turkish culture. Moreover, both in oral and written work pend is characteristic for individual and society. Statesmen, scientists, politicians, artists, philosophers, sheiks and pirs have given advices on religious, scientific, literary, political and moral fields for their target masses in their pendnames. It is known that these pendnames were written both for improving/educating their followers and gaining more followers. Thus, a tradition of pendname has been formed in our literature.

Keywords: Turkish culture and literature, pend, advice

İnsanoğlu, var olduğundan beri kendisinin ve toplumunun hatta bütün insanlığın bir amaç uğruna var edildiğini düşünerek bir gayret ve çaba içerisinde olmuştur. Bunu ferdi veya toplumsal olarak sürekli gözetmeye çalışmıştır. Bunlar; güzellik, iyilik ve doğruluk olarak özetlenebilir. Özünde bütün dinler, ideolojiler, akım ve felsefeler bunlara itibar etmişlerdir. Türk ve Müslüman toplumlarda da bu düstur, çok büyük ölçüde esas alınmıştır. “Allah güzeldir ve güzeli sever” hadisi, Müslümanların yaptığı bütün işlerde bu esasa özenle dikkat etmeyi gerektirmiştir. Bu da İslam’da estetik ölçülerin temelini oluşturmuştur. Ancak “İslâm’da salt güzellik hiçbir zaman başlı başına bir gaye olmamıştır. Bir eserin ortaya çıkışı sırasında gözetilen hakikate

uygunluk ve mükemmele ulaşma çabası beraberinde güzelliği de getirmiştir” (Koç, 2008: 77).

Müslümanlar için uyulacak yol, Kur'an, sünnet, icma ve kıyastan ibarettir. Peygamberin sözleri ve davranışları ile icma ve kıyas'ın Kur'an'a aykırılığı mümkün değildir. "... güzellik hakikati ve hakikat de güzelliği ifade eder. İçinde hakikat barındırmayan bir güzellik olmadığı gibi güzellik taşımayan bir hakikat de yoktur” (Koç, 2008: 76). Çünkü Kur'an bütün hakikatleri ve güzellikleri kapsar. Kur'an, herhangi bir sanat eseri olarak ortaya konmuş değildir. Onda mucizevî bir eşsizlik dolayısıyla sanatsal bir değer söz konusudur. “Kur'an, bir sanat eseri [de] değildir. Onda, her şeyden önce bir hakikat tebliği ve bununla bağlantılı olarak da dinî, ahlakî, toplumsal vb. emir ve tavsiyeler vardır” (Koç, 2008: 59). Böylece her Müslüman, bütün işlerinde Kur'an'ı temel kaynak olarak görmüştür. “Kur'an metninin topluma yön veren, insanların davranışlarını düzenleyen canlı bir ahlakî ve hukukî belge olmak gibi bir statüsü söz konusudur” (Koç, 2008: 63).

İslam, bu esasları temel olarak kabul etmiş ve her Müslüman'ın buna uymasını şart koşturmuştur. Çünkü İslam'ın temel kaynağı “Kur'an'ın en başta gelen özelliği fert ve toplum hayatı için bir hikmet ve sürur kaynağı olmasıdır; onun özünde hakikatin tebliği edilmesi yatar. Ama tebliğ edilen hususların hayatımız için önemli ve öncelikli olduğu konusunda bizi ikna eden şey metnin bizzat güzelliğidir” (Koç, 2008: 60).

Müslümanlar özellikle de Müslümanlıktan önce ve sonra Türkler tarafından ortaya konulan bilim, sanat, eğitim gibi alanlarla ilgili çalışmalarda; yukarıda söz konusu edilen esaslar, göz ardı edil(e)memiştir. Bilgi için doğru-yanlış, sanat için güzel-çirkin ve ahlak için iyi-kötü taraflar her zaman söz konusudur. Başka bir deyişle ortaya çıkan bu ikilik/paradoks, aslında bilgiyi, sanatı ve ahlakı daha belirgin olarak ortaya koymaktadır. Bilginin doğruluğu, sanatın güzelliği ve ahlakın iyiliği birbirini tamamlamalıdır. Bilgi olarak doğru olan, sanat olarak çirkin veya ahlakî olarak kötü ol(a)maz, olmamalıdır (Küçük, 1980: 465).

Bir sanat eserinde ne kadar özgünlük olursa o denli güzeldir; çünkü, özgünlük az bulunmakla birlikte çok özlenen/beklenendir. Herhangi bir sanat (eseri), ne denli yararlı olursa o denli iyi, ne denli haz verici olursa o denli isten(il)en, ne denli doğru olursa o denli önem arz eder. Alman estetikçileri Uteley ve Dessoir, sanatın dinsel, ulusal, duygusal ve faydalı birçok amacının olduğunu (Sena, 1972: 91) söylerler.

“Mademki her sanat eseri, iyi yahut kötü bir etki meydana getiriyor, mademki bu etki eylem ve hareketin başlangıcını teşkil ediyor, sanatın ahlaktan vazgeçmesi doğru değildir. Özellikle edebiyatta ahlaka daha fazla dikkat edilmelidir; çünkü her kelime, bir düşünce, her düşünce ise embriyo halinde bir eylem ve harekettir. Poul Bourget'un dediği gibi 'Yaptığımız işler düşüncelerimize benzer olarak meydana gelir'. Toplum sanattan vazgeçebilir; fakat ahlaktan asla vazgeçemez. Ahlak bozucu düşünceleri, duyguları anlatanlar gerçekte birer edebiyat suçluları gibi anlaşılır. Kötülükleri, şiirin gönül alıcı giysisi içine sokarak sevimli göstermek bir suç, hem de pek büyük bir suçtur; kutsal olan şiiri kötülükleri, ahlaksızlıkları destekleme yolunda kullanmak affedilir bir kusur mudur?” (Fehmi, 2004: 26). Çünkü edebiyat, 'edb'den gelir. 'Edb', ahlakî refere eder. “Edeb; 1) Halk arasında hüküm süren en güzel ahlâk, 2) insanı fenalıklardan

sakındırıp iyiliğe sevkeden meleke, 3) güzel huy ve hayırlı amel manalarına geliyor. 4) İslamıktan sonra da Araplara has ilimleri içine alan bir terim olarak kullanılmıştır” (Bilgegil, 1989:1).

Ahlak, insanlıkla varolmuş zarurî bir ihtiyaçtır. Dolayısıyla bir ihtiyaç olarak ahlakla nasihat birlikte ortaya çıkmıştır, denilebilir. Ahlak, ferdin fertle ve ferdin toplumla ilgili yaşamının her aşamasında karşı karşıya olduğu bir gerçektir. Çünkü ahlak dinî, sosyal, psikolojik, ekonomik ve eğitimle yakından ilgilidir. Bütün dinler ve görüşler, mutlaka ahlakî prensiplere dayan(dırıl)ır. Ahlak, toplumların en ilkel dönemlerinden bugüne kadar var olmuş ve sonsuza kadar var olacaktır.

İslâm dini de inanan insanın ahlaklı olması esasını getirmiştir. Bu yüzden Müslüman toplumlarda ahlak, çoğunlukla İslâmıla eş anlamlı görülmüştür. Çünkü ahlakın amacı ferdi ve toplumu iyi, güzel, doğru, adil, akıllı ve mutlu kılmaktır. İslâm, bir kavram alanı olarak aynı anlamları içermektedir. Öyleyse İslâmıla ahlak amaçta birleşmektedir. Bu yüzden İslâm, ahlaklı fert ve toplumu oluşturmaya çalışır. Din, daha çok insanların ahiretine ahlak da yaşantısına yöneldiği için İslâmıda tam bir bütünleşme ve mükemmeliyete ulaşmıştır, diyebiliriz. Çünkü İslâm dini, ferdin ve toplumun hem bu hem de öteki dünyadaki mutluluğunu esas alır.

Ahlak da İslâm dini gibi sadece insanın insanla değil, insanın diğer varlıklarla da ilgi ve ilişkisinin olduğunu, olması gerektiğini öngörür. İslâm peygamberi, “Mekârim-i ahlakî (ahlakların iyisini) tamamlamak için gönderildim.” (Gazalî, 1988: 943) demiştir. Anlaşıyor ki ahlaka en büyük önem ve değeri İslâm dini vermiştir. İslâm, ahlakı Kur’an ve sünnete (Çağrı, 1989: 14) dayandırmaktadır.

Ahlaktan kastın “güzel ahlak” olduğunu belirtmek gerekir. Güzel ahlaktan kastın da Allah’ın ve Peygamberinin ahlakı olduğu belirtilmelidir. Şiirlerdeki ahlakî kurallar ya Kur’ân’a ya da peygamberin hadislerine ve sünnetine işaret etmektedir. Bu da “emr bi’l-maruf ve nehy ani’l-münker” prensibine dayan(dırıl)maktadır. Pek çok edebî eserde de “ya hayır söyle ya sus” prensibi temel esastır. Muvakkıtzade Mehmed Pertev bir dizisinde: “kulihare ve illa feskut emri ile me’ mûruz” (Ulucan, 2010: 152) demektedir.

İslâm dini, ahlakî bir prensip olarak nasihatı emretmiştir. Çünkü Kur’ân’da; “Ey milletim! Bende bir sapıklık yoktur, ancak ben âlemlerin Rabbinin peygamberiyim. Rabbinin sözlerini size bildiriyorum, öğüt veriyorum. Sizin bilmediğinizi Allah katında ben biliyorum. Sakınmanızı ve böylece merhamete uğramanızı sağlamak üzere sizi uyarmak için aranızdan biri vasıtasıyla Rabbinizden size haber gelmesine mi şaşırıyorsunuz? Dedi.” (Araf/61-63) denilmektedir. Ayrıca Peygamberin bir hadisi “Din nasihatidir.” (Nevevî, 2005: 53) diye buyurmaktadır.

Ahlakın dolayısıyla dinin de temelini oluşturan nasihat, İslâm inancının özünü teşkil etmektedir. Divan şiir(ler)inin pek çoğu nasihatten ibarettir, denebilir. Burada tam bir insan sevgisi söz konusudur. Hatta “Mevzuu tabiat olan (sanat)ın, sebab-i vücud ve şart-ı esâsiyesinin şahsiyet-i beşeriye olduğu neticesi de şu mütâlaatdan istinbat olunabilir zira tabiat kendi kendine var olsa da insan olmasaydı, sanat mevcut olabilir mi idi?” (H. Ali, 2006: 4). Yukarıdaki sorunun cevabı, sanat ve ahlakın fert ve toplum için/yararına olmak gibi bir esası oluşturmaktadır. “... sanat, toplumun çirkinliklerini, insan ruhunun

olmak gibi bir esası oluşturmaktadır. "... sanat, toplumun çirkinliklerini, insan ruhunun düşkünlüklerini betimlemek ve göstermek suretiyle âdet ve töreleri incelemekte, sert ruhları yumuşatmakta ve yüksek olduğu kadar da yeni ülküleri aşulamakta en kuvvetli ve başarılı etkenlerdendir. Bu itibarla sanat, asla ahlaksız olamaz ve ahlaksızlığı telkin edemez. Sanatçı ahlakdışı bir konuyu işlerken bile, ahlaksal bir düşünce ve inanca bağlanmamak zorundadır; aksi halde, izlemesi gereken güzelliği yitirmiş olur. Zaten sanat, ahlakın her yönüne uzanacak kadar geniş bir telkin aracı da değildir; fakat sanat eserlerinin çoğu, ülküsel ve erdemsel kahramanlıkları betimlemek ve yüceltmek suretiyle ahlaka hizmet etmişlerdir" (Sena, 1972: 77).

İnsanın en önemli özelliklerinden birisi de şüphesiz ahlaklı bir varlık olmasıdır. Hatta insanın hikmetli bir varlık olmasında da ahlaklı olmasının önemli bir rolü vardır. "İnsanın en bariz vasfı, aynı zamanda onun ahlaklı oluşu, bir başka ifade ile insan denen yaratığın öteki canlılar dünyasından farklı birtakım değer yargılarına sahip oluşudur" (Küçük, 1980: 465).

"Ahlak ve nasihate dâir eserler, yazıldıkları çevrenin içtimâî ve tarihî durumu hakkında bilgi veren kaynaklar durumundadır. İslâm ahlâkî mucibince hareketi tavsiye eden bu kitaplarda dayanılan âyet ve hadislerin her topluluk içinde geçerli hükümler ihtivâ ettiği" (Pekolcay; 1994: 265-266) bilinmektedir. Divan şiirindeki en önemli özelliklerden biri öğretici, yönlendirici olan nasihatlerin çokça bulunmasıdır.

Nasihât, çoğunlukla dinî bir kavram olarak görülmüştür. Özellikle İlahî kitaplar, aynı zamanda birer nasihat kitabı olarak değerlendirilmişlerdir. Bu yüzden nasihatler, ahlakî prensipleri de içerir. Bir başka deyişle nasihat, ahlak kurallarından başka bir şeyi söyle(ye)mez. Ahlak, genel olarak "İnsanın iyi ya da kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevî nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışlar bütünü; bu konularla ilgili ilim dalı" (Çağrı, 1989:1) diye tanımlanmıştır.

Edebî hayatımızda öğütler; nasihat-nâme, pend-nâme, öğüt-nâmeler olarak görülmektedirler. Ancak başka adlarla da adlandırılmış aynı içerikli eserler vardır. Özellikle İran'lı ünlü şair Feridüddin-i Attar'ın "Pend-nâme"sinden etkilenilerek daha çok halka dinî ve tasavvufî öğütler vermek ve onları aydınlatmak maksadıyla yazılmışlardır. Edebiyatımızdaki pend-nâmelerin çoğu, Attar'ın pend-nâmesinin tercümesi veya silsile olarak ona dayananlardır.

"İnsanları iyiye, güzele ve doğruya yöneltmek, topluma ve devlete yararlı; İslâmiyet'in erdemlerini şahsında yaşayan iyi ahlaklı fertler yetiştirmek amacıyla yazılan manzum eserlere genel olarak 'nasihat-nâme', 'pend-nâme', veya 'öğüt-nâme' adı verilmiştir" (Kaplan, 2008: 1). Pend-nâmelerde direkt ve kuru bir öğüt/nasihat bulunmamaktadır. Bunun okuyucuya bir ihtiyaç olduğu hissettirilerek; verilmek istenenler, çeşitli bölümler ve konular olarak tasnif edilip çoğunlukla nazım-nesir karışık bir şekilde verilmeye çalışılır. Pend-nâmelerde genellikle 'dinî-tasavvufî konular', 'genel ahlâkla ilgili konular', 'sosyal hayatla ilgili konular', 'ilimle ilgili konular' ve 'sosyal eleştiri' (Kaplan, 2008: 23) üzerinde durulmuştur. Bunları ahlak ve alt başlıkları, sanat ve içeriği, adab-ı muaşeret, siyaset, askerlik, ticaret, sağlık ve insanî pek çok alanda tavsiye, tecrübe ve hatırat gibi konular da yer alır.

Pend/nasihat, tarih boyunca sadece sanatsal veya edebî eserlerde değil, insanoglunun tek başına veya toplu olarak yaptıklarının hepsinde açık veya gizli bir şekilde mutlaka vardır. Yemek yerken, eğlenirken, dans ederken, temizlenirken, doğumda, ölümdede, düğünlerde, festivallerde, çeşitli törenlerde, hemen hemen her zaman ve her yerde bu özellik vardır, diyebiliriz. İslam, Yahudi ve Hıristiyan toplumlarında da aynı hassasiyetler mevcuttur. Yunan, Roma, Hint, Çin, Fars ve Türk millet ve toplumlarında pend geleneği vardır. Çünkü bu millet ve toplumların devlet gelenekleri binlerce yıldır varlığını sürdürmektedirler. “Avrupa’da ortaçağ ve Barok şiirinin büyük bir kısmının ilhamını Tevrat, Zebur ve İncil’den alıp bu mukaddes kitaplara telmih ettiği gibi, Divan Edebiyatında Kur’ân’ın ve hadîsin tesirlerine hemen her şiirde rastlayabiliriz” (Schimmel, 1992: 27-30).

Pend/nasihat/öğüt, Türk milletinin ve Dilinin ilk yazılı belgeleri olan Orhun Abideleri’nde görülmektedir. Orhun Abideleri, Türk milletinin sonsuza dek devam edecek öğüt, nasihat, tembih, uyarı, dua vb anlamlarıyla ölümsüz bir eserdir. Orhun Abideleri, “Türk hitabet sanatının erişilmez şaheseri. Hükümdarâne eda ve ihtişamlı hitap tarzı” (Ergin, XIV) nın eşsiz örneğidir. “Dünyanın bugün belki de en büyük meselesi olan Çin hakkında 1250 sene evvelki Türk ikazı” (Ergin, XIV) nı içermektedir. Başka bir milletin bu kadar yıl öncesinden kalan ve geçerliği süreklilik arz eden benzer bir örneği var mıdır bilinmez? Orhun Abideleri’nde; Söylenenlerden o kadar emin olunmuştur ki verilecek cevap, soru yoluyla teyit ettirilmektedir: “Azu bu sabımda igid bar gu? “Yoksa bu sözümde yalan var mı?” (Ergin, 6).

Türk milletinin başka çok önemli bir eseri de Dede Korkut hikâyeleridir. Dede Korkut hikâyelerinde; Oğuzların çevre ve yaşayışları, gelenek görenek ve adetleri, dost düşman ile dil, din ve ahlakî algıları hakkında bilgiler bulunmaktadır. Hikâyelerde anlatılanlar, bariz olarak yapılması ve yapılmaması gerekenleri özetler niteliktedir. Dede Korkut, her hikâye(si)nin sonunda bir dua/nasihat/ikaz ile mesajını vermektedir. Dede Korkut hikâyelerinde anlatılanlar göstermektedir ki, Türklerde “Ahlak çok kuvvetlidir. Yalan söz nedir bilmezler. Aralarında bir tek yalan söyleyen vardır, onun da adı Yalancıoğlu kalmıştır” (Ergin, 28).

Anadolu’da yazılan önemli eserlerden biri de Kabus-nâmedir. “Ahlak münasebetlerini ve muaşeret kaidelerini gösteren bu eser, değeri üzerinde söz götürmeyen bir rağbet görmüştür. Çünkü hikmet ve nükte doludur; fıkralar ve tasvirler yönünden zengindir; yazarın hayat tecrübelerinden gelen bir açıklıkla yazılmıştır” (Kabusname, 1974: IV).

Divanu Lugat-it-Türk’ten “...o vaktin dil durumunu öğrenmekle kalmıyoruz; Türk’ün eski tarihini, edebiyatını, yaşayışını, düşünüşünü de birlikte öğreniyoruz (Kaşgarlı Mahmud, 2006: X). Bir başka deyişle Türklerin sadece geçmişlerinin ve o zamanki durumlarının nasıl olduğunu değil, aynı zamanda geleceklerinin de nasıl olacağını öğren(ebil)iyoruz.

Kutadgu Bilig için Agop Dilaçar, “Her dinde olduğu gibi, burada da birtakım öğütlerle karşı karşıyayız. Çoğu dinlerde öğütler buyruk biçiminde verilmiş, buyrukların çoğu da yasaklama niteliğini taşımıştır. Balasagunlu Yusuf’ta yasaklama varsa da öğütlerin çoğu, okuyanı olumlu işlere özendirme, etkinliğe itme amacı ile verilmiştir”

(Kara, 1990: 20) tespitini yapmaktadır ki katılmamak mümkün değildir. Yine Agop Dilaçar, Kutadgu Bilig için "...görkemli bir şehre benzer. Pırıl pırıl parlayan sokaklarını onun kutsal beyitlerinde görürüz. Bunların kimi Tanrı buyruğu, kimi uyarma, kimi öğüt, kimi sakındırma, kimi de yasaklamadır" (Kara, 1990: 20) demektedir. Kur'an'da da; "...Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap..." (Kasas / 77) emriyle örtüşen "Halkı düşün, onu kalkındır" sözü, Yusuf Has Hacib'e aittir.

Bütün kaynaklarda, özellikle nasihatler, mutlaka ayet veya hadislerle dayandırılmaktadır. Bu İslamî dönem eserlerinin neredeyse ortak özelliğidir, diyebiliriz.

Ahmed-i Yesevî'nin Divan-ı Hikmet'te; "Bir müşid ve ahlakçı hüviyetiyle onlara şeriat ahkâmını, tasavvuf esaslarını, tarikatının âdâb ve erkânını öğretmeye çalışmak, İslamiyeti Türklere sevdirmek ve Ehl-i sünnet akidesini yaymak ve yerleştirmek başlıca gayesi olmuştu (Eraslan, 1991: 22). Bütünüyle tarikat hatta tasavvufa, yönelik yazılan Divan-ı Hikmet, hem bu hem öteki dünyada mutlu, huzurlu olmak isteyen insan için yol göstericilik başka bir deyişle nasihatlerle kılavuzluk edilmektedir, demek mümkündür.

Çok geniş bir coğrafyada bilinen Divan-ı Hikmet, gerçekten bir din ve ahlak kitabıdır, hedefi İslamiyetle İslam ahlakını öğretmektir (Eraslan, 1991: 22). Mevlana da aynı amaç ve maksatla Divan-ı Kebir ve Mesnevi-i Manevi'de fakat Farsça seslenmiştir insanlığa.

"Yunus Emre'nin Risaletü'n-Nushiyye, Nasihat Kitabı adıyla tanınan bu eseri (Tatçı, 1991:1), "...baştaki kısa manzum bölüm dışında mesnevi şeklinde kaleme alınmış tasavvufî bir nasihat-nâmedir" (Tatçı, 1991:2). Risaletü'n-Nushiyye'nin önem ve değeri, sadece Tasavvufî bir nasihat kitabı olmasında değildir. Onun değeri zaman geçtikçe anlaşılmakta ve artmaktadır. "Türk diliyle yazılan ilk öğüt kitaplarından biri olan bu manzume, sadece tasavvuf edebiyatı açısından değil, Türk dili ve kültür tarihi açısından da pek önemlidir" (Tatçı, 1991: V).

Türk ve Dünya edebiyatında bazı sanatçılar, kendi çocuklarını önceleyerek eserler ortaya koymuşlardır. Bu eserlerin sadece adlarına/şahıslarına yazılanları için değil, dönemin bütün çocuklarına/gençlerine yazıldıkları bilinmektedir. Bu eserlerde içinde bulunulan dönemin sosyal, ekonomik, kültürel, ahlaki, siyasi ve askeri bakımdan etkiler söz konusu olmuştur. İnsan sosyal bir varlıktır; kendisi ve yakınları dolayısıyla içinde yaşadığı çevre ve toplum hatta bütün dünya için belli ölçüde korku, kaygı, endişe vb taşır. Bu duyarlık, sanatçılarda çok daha üst düzeydedir.

Nâbî de 17. yüzyılda bu kaygıları taşıyan bir sanatçı olarak karşımıza çıkmaktadır. Nâbî, tarafından Oğlu Ebu'l-hayr Mehmed Çelebi vasfında yazılan Hayriyye, aslında dönemin ve geleceğin bütün çocuklarına/gençlerine yazılmıştır. Nâbî, sanatı bir gaye için kullandığını belirtmiştir. "Şiir yazmaktaki amacının okuyucuyu uyarma, okuyucuya yürümesi gereken doğru yolu gösterme olduğunu söyleyen Nâbî, bu amaca ulaşmakta geniş ölçüde gazellerinden yararlanmış" (Mengi, 1991: 40). Nâbî, Hayriyye'de; "...ahlâkî görüşlerini dinî temeller üzerine kurmuştur... ahlâk, güzelle çirkin, iyiyile kötüyü bünyesinde birleştirmiş olan toplumda, başkalarına zarar vermeksizin insanın kişisel mutluluğunu amaç edinmiştir. Nâbî'nin Hayriyye'de belirttiği bu ahlâk anlayışı kötümser değildir" (Mengi, 1991: 41).

Sümbülzade Vehbî'nin Lutfiyyesi, "Lutfullah'ın şahsında dönemin gençliğini Türk-İslam düşüncesiyle eğitmek için yazılmış; medreselerde ders kitabı olarak okutulmuş, bugün de muhtaç olduğumuz öğütlerle dolu, herkesin yararlanacağı bir hazinedir (Beyzadeoğlu, 2004: 35). Sümbülzade Vehbî'nin Lutfiyye'de söylediklerinin neredeyse hepsini Nâbî'nin Hayriyyesinde de bulabiliyoruz. Bu kadar yüksek orandaki benzerlik ortak inanç, kültür, ahlak ve gelecek beklentisinin aynı olmasından kaynaklanmaktadır.

Lutfiyye'de temel konu, neyin yapıp neyin yapılmaması noktasında öğütler vermektir. Neredeyse bütün nasihat niteliği taşıyan kaynaklarda dinî, ahlâkî, ruhî bir sağlık söz konusudur. Ayrıca bedenî sağlık hemen hemen bütün nasihatlerde çok önemli bir yer tutar. Hayriyye ve Lutfiyye'de bedenî sağlık özellikle önemsenmiştir. Bu özen bize hemen Fikret'in Haluk'u ve Mehmet Akif'in Asım'ını hatırlatmaktadır. Bu eserler, elbette sadece din, ahlak ve sağlıkla sınırlı değildir. Lutfiyye'de; "...doksan bir başlık altında, sosyal hayatın hemen hemen her konusuna temas edilmiştir" (Beyzadeoğlu, 2004: 26).

"Haluk'un Defteri, Fikret'in inkılâptan evvel ve sonra bu memleket gençliği için düşündüğü, duyduğu emellerin, kuvvetlerin, ümitlerin ve ideallerin birer formülüdür" (Kaplan, 1987:166) denmektedir. Haluk'un Defteri, "...gençliğe yol gösterme fikri"yle ortaya konulmuş bir nasihatnamedir (Kaplan, 1987:167).

Fikret, Haluk'un şahsında idealize ettiği gençlik, yani gelecek fikri tedricen evrensele ulaşmaktadır. Çünkü onda millîlik ve dinîlikten öte evrensele ulaşma ideali vardır. Dikkat çekicidir ki, bütün idealler, genç erkekler omzunda gerçekleştirilecektir. O zamana kadar pek görülmeyen çocuklara yönelik idealleri gerçekleştirme, Fikret'le birlikte çocuklar ve kız çocuklarının da bu minvalde söz konusu edildiği görülmektedir. Nitekim Fikret'in yeğeni Şermin, yeni insan tipinin nasıl oluşturulacağını daha beşikteyken başlatır. Görülüyor ki Fikret, Şermin'deki çocukları daha sonra Haluk'un vasfında idealleştirecektir. Bu da insanın üretilebileceği fikrini göstermektedir.

Sanatçılık meziyeti olan birisi için çocuk(lar), geleceği imler. Ne kadar bencil olursa olsun kişi(ler), çocuğunu gördüğünde/düşündüğünde diğerlerini de düşünür. Böylece toplumsal ve sosyal bir hüviyet kazanılmış veya tesiri hissedilmeye ve gösterilmeye başlanmış olur. Fikret de oğlu Haluk için geleceğe yönelmek zorunluluğunu hisseder:

...

*-Hayır, melek çocuğum, hep yalandı söylediğim,
Benim olanca huzûrum, sürûrum işte fedâ
Çocukça, nazlı, küçük bir dakika şevkin için;
Büyür gözümde seninle hakikat-i ferdâ:
Bugün çalışmalyım ben yarınki zevkin için.*

İnsanoğlunun en büyük ideallerinden biri, çocuklarını çok iyi eğitmek, yetiştirmek ve kendi yapamadıklarının/yaşayamadıklarının onlar tarafından gerçekleştirilmiş olduğunu görmek veya bu umudu taşımak olmuştur. Bu yüzden çocuk eğitimi, kültürümüzde çok önemli bir yere sahiptir. Fikret, Haluk tipini, Mehmet Akif de Asım tipini millet ve vatanın bekası ve terakkisi için oluşturmuştur.

“Ortak şuurun oluşturduğu Asım ve Haluk tipleri, temelde aynı sorunun çözümüne farklı noktalardan ulaşmaya çalışmışlardır. Biri milli ve manevi değerleri esas alarak batının sadece ilmini almayı amaçlamış, öteki manevi değerleri bir kenara bırakarak, akli ön planda tutup batı pozitivismi benimsemiştir. Değişen ve gelişen dünyanın şartlarına ayak uydurmaya çalışan insanın kendine örnek alması gereken ideal bir tip oluşturması gerekir. Bu durumun farkında olan Fikret ve Akif özellikle Türk toplumunun içinde bulunduğu şartlara bağlı olarak Asım ve Haluk tiplerini idealize etmişlerdir (Kanter, 2009: 121).

“Akif’in Asım’ı, Voltaire’in Candide’i veya Rousseau’nun Emile’i gibi soyut, felsefi bir projeksiyondan ibaret değildir. Akif’in Fransız edebiyatının bu ideal projeksiyonlarından esinlendiği ve Candide veya Emile gibi bir eser olarak Asım’ı yazdığını biliyoruz. Fikret’in Halûk ve Şermin karakterlerinin de Asım’a selef oldukları kesin. Ne var ki, Fransız selefleriyle birlikte Halûk ve Şermin de birer deneysel metin, birer öğüt, birer mutlu gelecek projeksiyonu olmaktan öteye geçmezler. Asım ise en az Akif’in kendi şahsiyeti kadar gerçektir ve realist bir tarzda çizilmiştir”(Arslanbenzer, 2007, 25). Akif, Asım’a Kur’an’ın da ilk emri olan “oku” emriyle seslenmektedir:

“Oku, şayed sana bir hisli yürek lazımsa
Oku, zîrâ onu yazdım iki söz yazdımsa”

“Akif’in Asımla göstermek istediği gençlik ideali bazı eklemelerle bazı değişikliklerle günümüzün insanına da telkin edilebilir. Sağlık bakımından, dinçlik bakımından, fiziki bakımdan sıhhatli bir toplum, din bakımından kendi değerlerine bağlı bir insan, yetişme tarzı bakımından da batının teknik değerlerine ilmî değerlerine ufku açık olan bir insan” (Okay, 2007: 60) ideali ortaya koymaktadır.

Mehmet Akif’te maarif ve medeniyet algısı hemen hemen aynıdır. Sadece Asım’ı değil, bütünüyle Safahat’ı da Türk, Müslümanlar hatta bütün Doğu toplumları için bir nasihat, uyarı, beklenti ve dua kitabı olarak tarif etmek mümkündür:

“Sade garbın ilmüne dönsün yüzünüz
O çocuklarla beraber gece gündüz didinin
Giden üç yüz senelik ilmi tez elden edinin
Fen diyarından sızan na-mütenahi pınarı
Hem için, hem getirin yurda o nafi suları”

Türk edebiyatında ‘Haluk’ ve ‘Asım’ tipleri gibi ‘Mehmet’ vb pek çok tip gençliğimiz için idealize edilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi’ndeki Türk gençliği, geleceğin ideal fert ve toplumunu, daha doğrusu Türk milletini bize ve bütün dünyaya haykırmaktadır. Gençliğe Hitabe, bir öğüt/nasihat örneği olarak daha öncekilerden tamamıyla farklı ve özgündür. Özelden genele yönelik olarak düşünülenlerin aksine Atatürk, sonsuza dek sadece ve sadece Türk gençliğini muhatap kabul etmiş, Türk Gençliğinin dünya milletlerine ideal olmasını hedeflemiştir. Bu nedenle Gençliğe Hitabe, çok özel bir nasihat-nâmedir.

KAYNAKÇA

- Akif'ten Asım'a (2007), (Editör: Sezgin Çevik), T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Bilgegil, M. K. (1989), *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Çağrıncı, M. (1989), "Ahlak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul.
- Ergin, M. (1994), *Dede Korkut Kitabı I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ergin, M. (yty) *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Hasan Âlî'nin Millî Mecmua'daki Yazıları ve Şiirleri (2006), Haz.: H. Kolcu, G. Arkon, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- İmam Gazalî (1988), *İhyâ u Ulûmiddin (1-4)*, (çev: Mehmed A. Müftüoğlu), Tuğra Neşriyat, C. II, İstanbul.
- Kanter, B. (2008) "Gençliğe Bakışları Açısından Tefik Fikret ve Mehmet Akif Ersoy" *Türk Kültürü*, S.1, ss.115-123.
- Kaplan, M. (2008), *Hayriyye-i Nâbî*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Kara, M. (1990) *Bir Başka Açıdan Kutadgu Bilig*, Birleşik Yayınları, Ankara.
- Kaşgarlı Mahmud (2006), *Divanu Lugat-it-Türk* (çev. Besim Atalay), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Koç, T. (2008), *İslâm Estetiği*, İsam Yayınları, İstanbul.
- Küçük, H. (1980), *Mukayeseli İslâm ve Batı Felsefeleri'nde Sistematik Problemler*, Fatih Yayınları, İstanbul.
- Mengi, M. (1991), *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Mercimek Ahmet (1974), *Kabusname*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Muvakkit-zâde Mehmed Pertev (2010), *Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Haz.: Mehmet Ulucan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Nevevî İmam (2005), *Riyazü's-Sâlihîn* (Tercüme ve şerh: M. Yaşar Kandemir-İsmail Lütfi Çakan-Raşit Küçük), Erkam Yayınları, İstanbul.
- Nevevî İmam (yty) *Riyazü's-Sâlihîn Tercümesi 1-2-3*, (Trc: İbrahim Serdar, Yusuf Şensoy), Sağlam Yayınları, İstanbul.
- Pekolcay, N. vd.,(1994) *İslâmî Türk Edebiyatında Şekil ve Nev'îlere Giriş*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Schimmel, A. (1992), "Alman Gözüyle Divan Edebiyatı" *Polemik Dergisi-5*, Ankara, ss. 27-30.
- Sena, C. (1972), *Estetik*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Süleyman Fehmi (2004), *Edebiyat*, Haz.: Ali Yıldırım, Fırat Üniversitesi Yayınları.,
Elazığ.

Sünbülzâde Vehbî (2004), *Lutfiyye*, Haz.: Süreyya A. Beyzadeoğlu, Milli Eğitim
Bakanlığı Yayınları, İstanbul.